

Keşməkeşli ömür yolu...

Vətəninə, xalqına misilsiz xidmətləri ilə Azərbaycan tarixində adı unudulmaz olan məşhur Rəfibəylilər nəslinin nümayəndəsi idi Cavad bəy. O, 1890-cı ildə Gəncə şəhərində dünyaya gəlmişdi.

O vaxtlar ölkəmiz çar Rusiyasının müstəmləkəsi altında idi. Azərbaycanın bu qədim şəhərinin tarixi adının dəyişdirilməsi, Yelizavetpol adlandırılması da həmin işğalın acı nəticələrindən biri idi.

Hələ XIX əsrin əvvəllərində - 1804-cü il yanvarın 3-də Gəncə xanlığı çar Rusiyası qoşunlarının işğalına məruz qaldıqdan sonra çar I Aleksandrın arvadı Yelizaveta Alekseyevnanın şərəfinə Gəncə şəhəri Yelizavetpol adlandırılmışdı. Çar hökuməti tərəfindən xanlıq üsul-idarəsi ləğv edilmiş, Yelizavetpol dairəsi yaradılmışdı. 1840-cı ildə isə dairə qəzaya çevrilmişdi. Ancaq adı rəsmi şəkildə dəyişdirilsə də, nəinki gəncəlilər, bütün Azərbaycan xalqı bu qədim şəhərlərini öz tarxi adı ilə - Gəncə adlandırırdılar.

Cavad bəy Hadı bəy oğlu Rəfibəyli belə bir zamanda dünyaya göz açdı, böyüdü. O, 1898-ci ildə Yelizavetpol (Gəncə) kişi gimnaziyasında təhsil almağa başladı. 1908-ci ildə gimnaziyanı bitirdi. 1911-ci ildə Kiyev İmperator Universitetinin Tarix-genologiya fakültəsinə əmisi Ələkbər bəy Rəfibəylinin məsləhəti ilə daxil oldu.

Ali təhsilini 1916-cı ildə başa vurdu. Vətəninə qayıtdı. Bir zamanlar oxuduğu Yelizavetpol kişi gimnaziyasına latın dili müəllimi təyin edildi. Cavad bəy Rəfibəyli həmin təhsil ocağında latın dilini tədris edən ilk türk müəllim oldu. Cavad bəy alman, fransız, latın, ərəb, fars və rus dillərini bilirdi.

Müəllim peşəsinə böyük məsuliyyətlə yanaşması, həvəslə çalışması diqqətdən yayınmadı. Çox keçmədi ki, o, Temirxan-Şura Müəllimlər Seminariyasına direktor təyin edildi.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması xalqımızın vətənpərvər oğlu Cavad bəy Rəfibəylinin də həyatına böyük ümidlər gətirdi. Yeni hökumətin ölkədə mövcud olan kütləvi savadsızlığın aradan qaldırılması, maarifin inkişafı istiqamətində əsaslı işlər həyata keçirdiyi bir vaxtda o da pedaqoq kimi bilik və bacarığını əsirgəmirdi. 1918-ci il dekabrın 31-də xalq maarif naziri Nəsim bəy Yusifbəylinin əmri ilə Cavad bəy Rəfibəyli Gəncə Gimnaziyasının müfəttişi, 1919-cu il oktyabrın 1-dən isə gimnaziyanın direktoru təyin olundu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti tərəfindən bütün sahələrdə geniş işlər aparılır, təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilirdi. Ölkənin vətənsəvr, təəssübkeş övladları müstəqil hökumətin bərqərar olması naminə çalışırdılar. Gəncə Gimnaziyasının direktoru olduğu zaman Cavad bəy Rəfibəyli də təhsil sahəsində mühüm islahatlar apardı. Həmin gimnaziyada iki il ərzində təhsil alan azərbaycanlıların sayının bir neçə dəfə artması Cavad bəyin böyük əməyinin nəticəsi idi.

Gəncə Şəhər Dumasının 1920-ci il aprelin 15-də keçirilən iclasında səs çoxluğu ilə Ağalar bəy Sə-

fikürdski Dumanın sədri, Cavad bəy Rəfibəyli isə onun müavini, Həsən bəy Fəttahov şəhər başçısı, Məşədi Musa Verdiyev və Qafar bəy Rəfibəyov isə bələdiyyə üzvləri seçildilər.

1920-ci ilin aprelində bolşeviklərin hücumu nəticəsində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğradı. Ölkədə hakimiyyət bolşeviklərin əlinə keçdi. O vaxtdan Azərbaycanın vətənpərvər övladlarının qara günləri başladı. Cavad bəy Rəfibəyli də 1927-ci ildə gimnaziyada yeritdiyi türkçülük və millətçilik xəttinə görə Gəncədən uzaqlaşdırıldı.

1927-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində "Şərq incəsənəti tarixi" kafedrasına müəllim göndərilən Cavad bəy incəsənətşünaslıq fənnindən dərs deməyə başladı. Universitetin dosenti adını 1930-cu ildə aldı. 1941-ci ilədək o eyni zamanda Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Şurasının kino ekskursiyası bürosunda mühazirəçi, Bakı Tikiş Tresti təlimatçıları kurslarının müdiri, Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanında Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunda lektor, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq və Azərbaycan Dövlət Teatrı məktəblərində incəsənət tarixi müəllimi, Azərbaycan Qiyabi Texniki Təhsil İnstitutunun rus şöbələrində Azərbaycan dili müəllimi, SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialı Azərbaycan şöbəsində elmi əməkdaş, Elmlər Akademiyasının aspiranturasında müəllim, Məşədi Əzizbəyov adına Azərbaycan Sənaye İnstitutunda rus və Azərbaycan dilləri kafedrasında müəllim vəzifələrində çalışdı.

Cavad bəy Rəfibəyli 1941-ci ildə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyinin elmi məsləhətçisi və muzeyin bədii şurasının üzvü seçildi. O, Azərbaycanın mədəniyyətinə aid bir sıra sanballı əsərlərin müəllifi kimi də tanındı.

Cavad bəyin beş övladı - üç qızı, iki oğlu var idi. Həyatı axarına düşmüş kimi görünərsə də, əslində, sovet hökuməti onu da "unutmamışdı". Sovet hökumətinin repressiya qılıncı Cavad bəy Rəfibəylinin də başının üzərində dolaşırdı.

1941-ci il sentyabrın 1-də Cavad bəy ailəsi ilə birlikdə Qazaxıstana sürgün olundu. Məşəqqətli sürgün həyatı 1947-ci ildə bitdi. Sürgündən azad edildikdən sonra Bakıya dönməyə Cavad bəy Rəfibəyli Bakı Dövlət Universitetində və İncəsənət İnstitutunda yenidən fəaliyyətə başlasa da, davam etdirə bilmədi. Çünki sovet hökuməti dövründə sürgündən qayıdanların paytaxtda yaşaması və işləməsi müşkül məsələ idi. Cavad bəy Rəfibəyliyə Bakıda çalışmaq imkanı verilmədi. O, Gəncəyə getdi. Orada pedaqoji fəaliyyət göstərdi. Gəncədə rus dili müəllimi işlədi.

Maarif xadimi Cavad bəy Rəfibəyli 1956-cı il yanvar 28-də vəfat etdi. O, doğma vətəni Azərbaycanı yenidən müstəqil görmək ümidi ilə bu dünyadan köçdü. 1990-cı illərdə Sovet İttifaqının dağılması, Azərbaycanın yenidən müstəqilliyinə qovuşması bəzi vətənsəvrələrimiz kimi Cavad bəy Rəfibəylinin də görmədiyi, amma gerçəkləşən arzusu oldu...

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"